

RETORIČNI VIDIK SODOBNE SLOVENŠČINE IN JAVNEGA NASTOPANJA V DANAŠNJEM GLOBALNEM SVETU S STALIŠČA SOVRAŽNEGA GOVORA

V tem članku bomo izpostavili zakonitosti javnega nastopanja s primeri zapisa in govora v javnosti in opozorili tudi na zastranitve v javni komunikaciji, ki otežujejo sporazumevanje. Izpostavili bomo osnovna pravila javne komunikacije, ki izhajajo iz humanizma in so splošno sprejeta. Obravnavali bomo pomenski vidik in tudi terminologijo, vezano na sovražni govor – od žalitev, tabloidnosti, vulgarnosti do sovražnosti in kaznivosti – in razmerje do govora kot primarnega jezikovnega izraza. S konkretnimi primeri javne komunikacije bomo odprli določena vprašanja in podali odgovore o kakovostnem javnem nastopanju in sporazumevanju.

Ključne besede: retorika, javni govor, slovenski knjižni jezik, neverbalna komunikacija, sovražni govor

Rhetorical aspects of contemporary Slovene and public speaking in today's globalised world from the perspective of hate speech

In this article, we will highlight the principles of public speaking with examples of writing and speaking in public, and also point out the various inhibitions and barriers to public communication that often make it difficult to communicate. We will highlight the basic rules of public communication, which are rooted in humanism and are generally accepted. We will look at the semantic aspect as well as the terminology associated with hate speech – from insults, tabloidism, and vulgarity to hostility and criminality – and its relationship to speech as a primary linguistic expression. Through concrete examples of public communication, we will raise specific questions and provide answers about quality public speaking and communication.

Keywords: rhetoric, public speaking, Slovene standard language, non-verbal communication, hate speech

1 Uvod¹

V sodobnem svetu se celotna kultura, vključno z jezikom, tudi zaradi različnih tehničnih pripomočkov vse hitreje spreminja, kar naj bi bila značilnost sodobnega sveta, ki ga trenutno živimo. Trenutna komunikacija je zato dostikrat anarhična, brez pravil, kar posledično povzroči tudi agresivnejše izražanje, pogosto nepremišljeno. Razpravljanje o sovražnem govoru je zaradi samega termina, ki neka opredeljuje kot sovražno oziroma se ukvarja s sovražnimi dejanji, vnaprej ideološko in bipolarno ter nekaj, kar spodbuja konflikte. Jezikoslovci se sicer v zadnjem času radi ukvarjajo z opredeljevanjem, predvsem kritiko t. i. ideologije knjižnega jezika, pri čemer se knjižnemu jeziku pripisujejo značilnosti, ki jih termin knjižnost *a priori* ni imel. Knjižni jezik je bil namreč v začetku 20. stoletja, ko so se najrazličnejši nacionalizmi že razrasli po Evropi, opredeljen kot izrazito vključujoča jezikovna zvrst, namenjena čim boljši komunikaciji med pripadniki enega »narodnega občestva« (več v Nebeská 1996). Prav tako je bila norma knjižnega jezika takrat spoznavana iz rabe in je bila skupna, soglasna neki narodni skupnosti. Jezikovna pravila določenega knjižnega jezika, ki je po definiciji tudi pisni, so bila zapisana v jezikovnih priročnikih. Za knjižnojezikovno ravnotežje in smotno rabo ter razvoj knjižnega jezika je skrbela kodifikacija, zunajjezikovna danost. Bistvo knjižnojezikovne teorije pa je bilo približanje jezika realni rabi, seveda delno tudi na »umetni«, tj. dogovorni način. In knjižni jezik je bil in je namenjen sporočanju v javnosti, ki je podvrženo natančnejši pripravi, seveda s pomočjo zapisa in zapisanih pravil. Poleg jezikovnih pravil je javni govor podvržen tudi načelom dobre komunikacije oziroma javnega govora, ki jim pravimo pravila retorike. Pogovor je namenjen sočloveku in ne more biti sovražen. Današnji tekmovalni in z ideologijo obremenjeni javni prostor, kjer je izpostavljeno le zmagoslavje in prestižna odličnost, je izrazito nestrpen do drugega, tj. neprvega, ki ga obravnavajo kot poraženca. V javnosti so prepogosto uporabljene besede iz borbe, vojne, ki vsebujejo nadvladujočo in v bistvu poniževalno noto (npr. *prehiteti, prevladati, uničiti, ponižati* ipd.). Zaradi sprejemanja tovrstnih opredelitev in žaljenja nasprotnikov v javnem prostoru pogosto prihaja do skrajne oblike nasilja, tako verbalnega kot neverbalnega (slikovno gradivo, pljuvanje), v skrajni obliki do fizičnega nasilja. Največji problem so izpostavljene javne vsebine, ki jih ustvarjajo javne osebnosti – politiki, novinarji, kulturni delavci in profesorji, o čemer je treba govoriti tudi na znanstveni ravni.

2 Gradivo in metode

Prevladujoča metoda članka je kritična diskurzivna analiza in kontrastivna analiza javnega nastopanja na Slovenskem v zadnjih 20 letih. Poleg tega empirično, s konkretnimi primeri iz javnih nastopov ponazorimo sodobno komuniciranje

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0215 (Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

najvplivnejših osebnosti, tudi v globaliziranem slovenskem medijskem prostoru. Slovensko situacijo bomo delno primerjali z najaktualnejšimi svetovnimi dogodki, povezanimi s kulturo javnega nastopanja. Pri tem bomo analizirali najbolj izpostavljene osebnosti, v prvi vrsti predstavnike državne oblasti.² Gradivo je bilo izbrano glede na opaznost v sodobnih medijih, od YouTube, Twitterja (sedaj omrežje X) do televizije in spletnih posnetkov.

3 O sovražnosti, govoru in zakonskih omejitvah sovražnega (nasilnega) delovanja

O sovražnem govoru sem razpravljal že v Tivadar (2023). Na podlagi dodatnih primerov se bomo izprašali, kaj je neprimerno in kaj nedovoljeno v javnem govoru. Pri tem bomo izpostavili konkretne zapovedi protokolarnega obnašanja, ki so jih predavale in učile oziroma jih še učijo predvsem ženske – Ana Nuša Knežević, Ksenija Benedetti in Bojana Košnik Čuk. Prav tako so predvsem ženske tiste, ki se intenzivno ukvarjajo s sovražnim govorom.³

Termin *sovražni govor* (angl. *hate-speech*) tudi na Slovenskem ni nov, novo pa je oblikovanje Strateškega sveta za preprečevanje sovražnega govora (prva seja 16. 3. 2023).⁴

Termin *sovražni govor* (jedro besedne zveze je *govor*) je sicer dokaj nelogičen termin, saj v bistvu zanika osnovni postulat govora, tj. navezovanje in ohranjanje stikov s sočlovekom ter posredovanje sporočil, ki v osnovi ne smejo biti sovražna. Ta termin se sicer še posebej v slovenskem okolju, kjer smo se dolgo časa borili z namišljenim ali realnim sovražnikom, ki ga je treba uničiti (»Smrt fašizmu,⁵ svoboda narodu.«), pojmuje v smislu vojnega dogajanja (nasilja in tudi umorov), torej je to v bistvu verbalno nasilje.

V tem članku se bomo ukvarjali predvsem z aktualnimi medijskimi sporočili, razmejitvijo med tabloidnim, vulgarnim, žaljivim, sovražnim, sovraštvenim in kaznivim.

² V prihodnosti bo potrebna natančna analiza izjav javnih govorcev, ki so v slovenskem prostoru posebej prepoznavni (to so novinarji in politiki, predvsem nekdanji premier Janez Janša in predsednik Borut Pahor ter njegov odnos do javnega nastopanja, vključno z vulgarnimi besedami, kar je bilo na kratko predstavljeno na konferenci na Visu 2022, gl. Tivadar 2022).

³ Največ se s tem ukvarja Pravna mreža (gl. <https://pravna-mreza.si/o-nas/>), kjer so vodilne predstavnice organizacij Pravni center za varstvo človekovih pravic in okolja (PIC), Amnesty International Slovenija (AI), Danes je nov dan (DJND) in Zavod za kulturo raznolikosti Open (Open) predstavljene v intervjuju Anuška Podvršič, Barbara Rajgelj, Nataša Posel, Jasna Zakonjšek, Maja Cimperman in Katarina Bervar Sternad; predstavljeno tudi v TV-oddaji Intervju, 6. 2. 2022, <https://365.rtvlo.si/arhiv/intervju/174845718>, Horvat 2022.

⁴ Povezava: <https://www.gov.si/zbirke/delovna-telesa/strateski-svet-za-preprecevanje-sovraznega-govora/> (dostop 20. 10. 2023).

⁵ Danes je ta slogan zamenjala besedna zveza »Smrt janšizmu, svoboda narodu«.

Za začetek zato navedba 297. člena kazenskega zakonika (ZK-1), ki določa:

Kdor javno spodbuja ali razpihuje sovraštvo, nasilje ali nestrpnost, ki temelji na narodnosti, rasni, verski ali etnični pripadnosti, spolu, barvi kože, poreklu, premoženjskem stanju, izobrazbi, družbenem položaju, političnem ali drugem prepričanju, invalidnosti, spolni usmerjenosti ali katerikoli drugi osebni okoliščini, in je dejanje storjeno na način, ki lahko ogrozi ali moti javni red in mir, ali z uporabo grožnje, zmerjanja ali žalitev, se kaznuje z zaporom do dveh let.

Individualne grožnje so torej po kazenskem zakoniku načeloma postavljene v družbeni kontekst, javno pravo pa je namenjeno skrbi za javni red in mir. Konkretne grožnje osebi so zato namenjene civilnemu pravu in civilni tožbi. Sovražni govor pa je, po definiciji Mirovnega inštituta:

/I/zraz diskriminatorne interakcije in vedenja do osebe, ki temelji na osebnosti(h) lastnosti(h) te osebe. Znano je, da sovražni govor predstavlja »kakršnokoli komunikacijo, ki se izraža skozi govor, pisanje ali vedenje«. (Senta idr. 2021, povzeto po UN 2019).

V tem priročniku navajajo tudi opredelitev iz leta 2015, da

sovražni govor vključuje zagovarjanje, promoviranje ali spodbujanje blatenja, sovraštva ali obrekovanja osebe ali skupine oseb, kot tudi kakršno koli nadlegovanje, žaljenje, negativno stereotipiziranje, stigmatiziranje ali grožnjo osebi ali skupini oseb (Senta idr. 2021: 6, povzeto po Article 19 2015: 19).

In če aktualiziramo s konkretnim slovenskim primerom: Če vzklikanje »Smrt janšizmu« (in/ali »Ubi Janšu«) ni kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti, kot pravi tožilstvo, saj ni izraženega konkretnega namena,⁶ gotovo ustreza definiciji sovražnega govora, saj negativno stigmatizira skupino in posameznika ter poziva k izločevanju (»smrti«) določene skupine ljudi oziroma posameznika. Pri obravnavanju primerov bo treba biti dosleden, kar je naloga še posebej medijev.

4 Pomen in odgovornost javne RTV Slovenija

Najvišji nivo kakovostnega javnega nastopanja bi morala vzdrževati javni radio in televizija z digitalnim medijem MMC (spletna stran in mnoge spletne povezave, npr. podkasti). V Sloveniji je zaupanje v javne institucije praviloma sicer nižje od

⁶ Zapis tožilstva po zavrtnitvi pregona po uradni dolžnosti zaradi parole Smrt janšizmu: »Iz ravnanja posameznika mora namreč nazorno izhajati, kdo in zakaj grozi, komu, kakšna je vsebina grožnje in kaj naj bi grožnji sledilo. To iz ravnanja osumljencev ni razvidno, saj je šlo zgolj za njihovo mirno izražanje nestrinjanja z načinom vodenja politike. Poseben namen osumljencev ustrašovati predlagatelja ali njegovo volilno bazo z napisi ‚SMRT JANŠIZMU‘ kot izrecen zakonski znak kaznivega dejanja grožnje tako ni podan, tudi sicer pa je besedna zveza ‚SMRT JANŠIZMU‘ premalo določna glede tega, na kakšen način naj bi smrt janšizmu nastopila, kaj naj bi se zaradi ravnanja osumljencev zgodilo in v posledici ravnanja koga« (Modić in Vuković 2020). Vzklikanje smrt janšizmu po odločitvi tožilstva torej ni kaznivo dejanje.

evropskega povprečja, politični predstavniki pa so še vedno jedrni del ustvarjalcev javnega mnenja. Z javnimi mediji se javnost zelo veliko ukvarja (nenazadnje smo imeli o zakonu o RTV Slovenija celo referendum, 27. 11. 2022). Prav sprememba zakona o RTV je v letu 2022 in 2023 sprožila celo neke vrste ustavno krizo, saj je Ustavno sodišče po referendumu, kjer je bil novi zakon potrjen oziroma ni bil zavrnjen, najprej zadržalo Zakon o RTV Slovenija (objava sklepa v Uradni list RS št. 22/2023 in Uradni list RS, št. 59/2023, U-I-479/22-25, 16. 2. 2023, in odprava tega sklepa 16. 5. 2023).⁷

Na to je predsednica Republike Slovenije zapisala:

Današnje odločitev predsednica pozdravlja in vse poziva k njenemu spoštovanju. Sprejeta odločitev namreč omogoča začetek konstituiranja novega sveta RTV, kamor je predsednica že predlagala kandidatko in je po njenem mnenju prvi korak k stabilizaciji razmer na RTV Slovenija. Predsednica apelira na vse, ki so vključeni v proces konstituiranja novega sveta, da se postopki izpeljejo nemoteno, skladno z novim zakonom, sklepom ustavnega sodišča in v duhu spoštljive medsebojne komunikacije. (Pirc Musar 2023.)

Politični predstavniki so se torej odzvali takoj po odločitvi Ustavnega sodišča, tudi mesece pred to odločitvijo so pozivali k uveljavitvi novega zakona.

Intenzivno ukvarjanje z RTV Slovenija je posledica sprememb predvsem v informativnem programu TV Slovenija – ukinitve Studia City (voditelj Marcel Štefančič) in spremembe voditeljev in urednikov na TV Dnevniku in Odmevih, osrednjih informativnih oddajah. Radio Slovenija in večina drugega programa sta delovala skoraj nemoteno. Ta osredinjenost splošne javnosti in predvsem politikov na informativni program TV Slovenija in politične oddaje kaže na to, da ima TV Slovenija še vedno pomemben oglaševalski delež in gledanost. Prav tako razen osrednje vsakodnevne informativne oddaje druge slovenske komercialne televizijske postaje (POP TV, Kanal A in Planet TV) nimajo drugih družbeno-političnih oddaj, razen nekaj predvolilnih oddaj. Ukinitve določenih oddaj zaradi drugačnega nazora voditelja je nesprejemljiva, tudi v primeru Studia City, ki je bil najprej marca 2022 začasno umaknjen (pred bližajočimi volitvami 2022, volilni dan je bil 24. 4. 2022), po volitvah pa dokončno umaknjen s sporeda, ker voditelju kot zunanjemu sodelavcu niso podaljšali pogodbe o sodelovanju.

Neposredno pred volitvami, 22. 3. 2022, je v prostorih Slovenskega mladinskega gledališča potekala javna tribuna o razmerah na Radioteleviziji Slovenija, ki jo je organizirala Koordinacija novinarskih sindikatov RTV Slovenija in Sindikat novinarjev Slovenije. Naslov tribune je bil Nismo in ne bomo nikogaršnji hlapci. Že sam poetični, cankarjanski naslov nakazuje na zelo aktivistično, čustveno tiskovno konferenco.

⁷ Dokumenti so dostopni na <https://www.us-rs.si> (dostop 6. 11. 2023).

V smislu nehlapčevstva in aktivizma je na javni tribuni Marcel Štefančič, voditelj začasno ukinjenega Studia City, zelo slikovito opisal svoj pogled na stanje na RTV Slovenija:

»Naši kriki se slišijo ... Na naši strani so kolegi iz drugih medijev, javnost, gledalci in gledalke ... Vsi so na naši strani, a vprašanje je, ali smo tudi mi na svoji strani,« se je vprašal in namignil na molčeče dele hiše; najbolj glasni so namreč prav novinarji informativnega programa, ki so tudi najbolj na udaru. ... Jaz, ko poslušam in vidim in gledam, kaj se dogaja na nacionalki te zadnje mesece, zadnja leta, je moja prva, je moja prva misel tale: »Jebeno več nas je kot njih, njih je samo ene par in vemo točno, kateri so. In ne vem zakaj, kot pravi Nataša Štefe, se po reakcijah ne usedemo. Zakaj se ne usedemo in ko pride not (misli urednico) in pove: »Goloba ne boste imeli.«, mi rečemo: »Imeli ga bomo, seveda ga bomo mel.« (zelo povzdignjen register, celo hripav glas) Nam je bilo rečeno, da ga ne smemo met, pa smo ga mel. Zakaj ostali to ne naredite? Zakaj? Strokovno in profesionalno in ne vem še kako sta dve neprofesionalne ali ne vem, kako bi rekel dve neposlovne odločitve, so pa zdaj gospod Kadunc bi verjetno lahko knjige pisal kako nestrokovno in kako neposlovno je to, da umikaš oddaje s sporeda, da jih preprosto ni več. Po kakšni logiki, po kakšni stroki, kakšna računica. To, bi rekel, se dogaja že ves čas zdej, in to traja in traja, in to bi rekel, počnejo trije, štirje ljudje. Nas je več, bistveno več. Zakaj potem živimo in se obnašamo, kot jebena manjšina.«⁸

Kljub zelo neobičajnim razmeram na RTV Slovenija v zadnjih letih se preštevanje somišljenikov, iskanje večine in grožnja manjšini, vključno z vulgarnostjo in zelo agresivno gestikulacijo ter še posebej visokim registrom, ki deluje napadalno (povzdignjen glas tudi v frazemskem smislu pomeni glasnejše govorjenje, značilno za prepir; prim. fran.si, in sicer predvsem SSKJ²), težko razume drugače kot grožnja oziroma svarilo manjšini, drugače mislečim.

Tudi vodja stavkovnega odbora Helena Milinkovič je na tej tribuni dejala, da so že »nekaj časa na fronti, na kolege se pritiska, delamo v ekstremnih razmerah, v nemogočih pogojih.« (gl. TopNews 2022.)

V smislu boja ZA RTV, v smislu MI vsi smo RTVSLO in boja za svobodo, kar spominja na populistične, navijaške, vojne parole (npr. »Mi, Slovenci!«, »Mi, Madžari!«, »Mi smo Maribor!« ipd.) so bili potem pripravljani shodi v podporo predvsem Studiu City (npr. 3. maja 2022, gl. La. Da. in M. Z. 2022), na katerih so izrekli zelo revolucionarne in bojevite izjave:

»Če pade Marcel, pade Studio City. Če pade Studio City, kot je nedavno tukaj dejal Tadej Golob ob predaji peticije, pade javni RTV,« je dejala urednica oddaje **Alenka Kotnik**. (La. Da. in M. Z. 2022.)

⁸ Zaradi predstavitve širšega sobesedila in v izogib obtožbam o manipulaciji, da smo besedno zvezo »j... več nas je« iztrgali iz konteksta, smo prepisali daljši del govora. Pisna transkripcija zvočnega zapisa je delo avtorja tega prispevka s pomočjo samo dvakratnega ogleda in poslušanja ter zapisovanja, dopolnjeno pa je bilo s pomočjo nekaterih spletnih virov, predvsem s spletne strani TopNews (gl. TopNews 2022); zvočni posnetek na Youtubu je bil kasneje umaknjen, zato zapisa nismo mogli še dodatno preveriti.

Na drugi strani so bile opazne tudi kritike na ta nastop v Slovenskem mladinskem gledališču, predvsem na tisti del Štefančičevega govora, da točno vedo, kdo so tista manjšina in da jih je »j... več« (Pirkovič 2022). Pirkovič v tej kolumni opiše nastop Štefančiča tudi neverbalno, kako je žugal s prstom in kričal – dejansko je bil register zelo visok, kar bi bilo dobro tudi za kakšno fonetično analizo, to pa zaradi nedostopnosti tega posnetka na Youtubeu žal ni mogoče.

Studio City so že pred leti želeli ukiniti, ukinili pa naj bi ga šele leta 2022 zaradi izgubljenih volitev (izjavljeno na N1 PODKASTU s Suzano Lovec, gost Marcel Štefančič, 4. maj 2022).⁹

Štefančičev izpad, grožnje in vulgarne besede so se zgodili že 22. marca 2022, ko so oddajo samo začasno umaknili zaradi prihajajočih volitev. Dejansko je takšna začasna ukinitvev nerazumljiva in neprimerna, če se na javni televiziji dopušča različna mnenja. Toda tudi tak navijaški govor pred volitvami je voditelja nacionalne televizije dejansko preoblikoval v promotorja kasnejšega premierja Roberta Goloba, saj je poudaril, da ga /Goloba/ bodo imeli – in so ga dejansko imeli v Studiu City. Torej oddaja z vodjo takratne opozicije (Studio City, 24. 1. 2022) ni bila cenzurirana. V tej necenzurirani oddaji je vodja Gibanja Svoboda vnaprej zavrnil sodelovanje s člani Janševe koalicije, na kar je Janša napisal žaljiv cinični tвит, ki so ga delili in kritizirali tudi pripadniki drugih strank (npr. Uroš Jauševc, vidni član Socialnih demokratov).

Slika 1: Odziv Janeza Janše na Twitterju po nastopu političnega konkurenta v Studiu City

⁹ Povezava: <https://www.youtube.com/watch?v=aQV8HTkbnI> (dostop 6. 11. 2023).

Reakcija Marcela Štefančiča na javni tribuni je bila posledica tudi tovrstnih zapisov in neformalnih pogovorov. Večina ljudi pa ni poznala konteksta, zato kakovostna diskusija ni bila možna, Štefančič pa je sedaj v javnosti znan po teh vulgarnih besedah in agresivnem nastopu. Čeprav je začasna ukinitvev Studia City zelo neobičajna, bi bilo treba svoj protest ustrezno argumentirati, pojasniti. Še posebej o tako pomembnih zadevah, kot je svoboda medijev, mora biti razprava argumentirana in resna, torej tudi strpna. Odzivi pa so bili čustveni in metaforični, neprimerni, izključevalni – na eni strani smo ob problemu cenzure neke oddaje na javnem mediju imeli dvoumno manipulativen ciničen Janšev tvit, na drugi pa nedvoumno radikalno aktivističen, celo vulgaren govor z večkratno ponovitvijo besede na »j...« in grožnjo drugače misleči manjšini na RTV Slovenija.

Vse dogajanje okrog te sporne oddaje in protesti so podobo RTV Slovenija še poslabšali; pozivi k neplačevanju obveznega prispevka za javno RTV-hišo in očitki o zapravljeni javni instituciji z več tisoč zaposlenimi se pojavljajo že vrsto let, še posebej na konkurenčnih komercialnih televizijah (npr. v oddaji Kdo vam laže na Nova24TV). Ob tem moramo še enkrat izpostaviti nizko zaupanje v slovenske javne institucije nasploh,¹⁰ vključno z RTV Slovenija, kar kaže na globlji problem, povezan tudi z delom in programom nacionalnega medija. Na osnovi tega lahko sklenemo, da je tudi retorična kakovost predstavnikov slovenskih javnih institucij verjetno manjša kot v drugih evropskih državah, vključno z nacionalnim RTV Slovenija.

5 Osnove bontona¹¹ kot iztočnica dobrega javnega nastopa tudi danes

Pred pojavom digitalnih medijev in splošne dostopnosti snemanja in shranjevanja podatkov je bila javna beseda povezana z veliko odgovornostjo, kar je imelo za posledico načeloma tudi spoštljivo komunikacijo in natančno pripravo, tudi pisno. Še posebej pri verskih besedilih, ki so bila na Slovenskem prevladujoča do 20. stoletja, je bila premišljena in pripravljena artikulacija zapovedana. S pojavom radia se postopoma povečuje hitra dostopnost informacij, s tem se začinja spreminjati tudi govorna kultura. Na Slovenskem prelom v razvoju radia v začetku 70. let 20. stoletja pomeni pojav Vala 202, ki je najprej oddaja na 2. programu Radia Ljubljana, sedaj Radia Slovenije, potem pa sčasoma preraste v celoten program, ki se danes imenuje Val 202 (o tem že v Tivadar 2008). S procesom snemanja in popravljanja povedanega se je postopno zmanjšala pripravljenost ustvarjalcev govornih (in slikovnih) oddaj; zapisano in/ali povedano je možno hitreje popraviti.

¹⁰ Več o kazalnikih uspešnosti in zaupanja v javne institucije v Poročilu o razvoju 2023 Urada RS za makroekonomske analize in razvoj (UMAR, april 2023, str. 103, povezava: https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2023/slovenski/POR2023-splet.pdf (dostop 6. 11. 2023)).

¹¹ Osnove bontona in primernega obnašanja (od oblačenja do govora) se dandanes izpostavljajo samo še v primeru poslovnoprotokolarnih dogodkov in seminarjev, na to pa so pozorne tudi službe za stike z javnostmi. V splošni javnosti, tudi v šolah, je ta vidik danes manj pomemben. Mogoče sicer glede na razraščanje vulgarnosti in napadalnosti ter nasilja ne bi bilo napak ponovno uvesti ocenjevanja vedenja, vsaj v prvih razredih osnovne šole. Pomen kakovostnega oblačenja in upoštevanja norm pri javnem nastopanju sta gotovo bili vrlini, vsaj na protokolarnih dogodkih, bivšega predsednika Pahorja.

Kot kažejo že izpostavljeni primeri – slike zapisov in javnih nastopov ter lahka dostopnost posnetkov na spletu, če jih seveda ne umaknejo –, so današnji javni nastopi tako pisno kot tudi zvočno zapisani in ponovljivi. Zato je paradoksalno, da se manjša premišljenost in se dogaja neupoštevanje osnovnih pravil javne komunikacije (spoštljivost, vsebinskost, nežaljivost) dogaja v tem sodobnem času hitre ponovljivosti javnih izjav. Očitno v sodobni družbi hitrost pri komuniciranju prevladuje nad premislekom o vsebini in učinku uradnih izjav oziroma so te namerno tako dvoumno in žaljivo oblikovane.

Z večanjem možnosti snemanja vsakega vsepovsod – včasih je to bila domena le fotografiranja (pojav *paparacev*) predvsem za potrebe »rumenih«, tabloidnih medijev – se je korenito spreminjala medijska krajina in javni prostor kot celota. S splošno liberalizacijo družbe pod vplivom digitalizacije postane javni prostor tesno prepleten z najrazličnejšimi zasebnimi vsebinami, v zabavnih oddajah pa se pojavlja vse več zbanaliziranih vsebin, pogosto zelo vulgarnih (začetek tovrstne televizijske produkcije je Jerry Springer Show),¹² namenjenih vplivanju na gledalce preko čustev, kar povečuje gledanost in tudi prodajo oglasnega prostora. Primitivna, žaljiva oblika komunikacije povzroča večjo gledanost oddaj.

S fenomenom tabloidnih televizijskih oddaj (in tudi pisnih tabloidov), ki so bile javno predvajane in jih je do skrajnih meja tabloidnosti in vulgarnosti pripeljal Jerry Springer, se znanost načeloma ni ukvarjala, intelektualci celo zanikajo, da (po)gledajo tovrstne oddaje in druge popularne oddaje.

Toda te raziskovalno »manjvredne« oddaje in vulgaren način ustvarjanja medijskih vsebin so povsem spremenili definicijo javnosti in retorične odgovornosti vsakega javnega govornika, tudi izobraženega, so posredno spremenile tudi znanstvene raziskave in osredinjenost raziskovalcev v smer zabave – digitalni mediji so v prvi vrsti namenjeni zabavi – in oglaševalske industrije. To spremembo je preko teorije in raziskav spontanega govora ponotranjila danes celo jezikoslovna znanost, ki se raje kot z javnimi in (raz)vidno pripravljenimi besedili, ukvarja s spontanimi in »naravnimi« besedili, s katerimi bi lahko raziskovala in uporabljala tudi zasebna sporočila z namenom dopolnitve umetne inteligence. Ob tem se pogosto ne upošteva dejstva, da je spontano nekaj nepripravljenega, tega pa v javnem nastopanju, še posebej pred kamero in mikrofonom, načeloma ni. Pred vsakim vstopom v javni prostor, odhodom iz zasebnega prostora, se vsaj minimalno pripravimo, tudi primerno oblečemo.

¹² The Jerry Springer Show je ameriška tabloidna pogovorna oddaja, ki je bila na sporedu od 30. septembra 1991 do 26. julija 2018. Oddajo je produciral in vodil Jerry Springer in je bila na sporedu 27 sezon in skoraj 5.000 epizod. Oddaja je bila sprva osredotočena na politična vprašanja, vendar se je v prvih nekaj sezonah borila za gledanosti in svoj obstoj. Kasneje je doživela popolno prenavo in do sredine 90. let je bila znana po kontroverznih temah (kot sta incest in prešuštvo), fizičnih pretepih, profanosti in skopo oblečenih gostih (gl. The Editors of Encyclopaedia Britannica 2023; Thompson 2023; The Jerry Springer Show 2023). Znanstveni članki o voditelju in oddajah niso dostopni, tudi umetna inteligenca po večkratnih vprašanjih pravi, da ni znanstvenega članka.

Nezaznavanje te distinkcije med javnim in zasebnim vodi do konkretnih napak in nekakovostnega komuniciranja ter nesporazumov.

5.1 Jezikovno nevtralnno in vsebinsko izražanje v javnosti

Najvidnejši javni nastop v letu 2022, ki je bil delno pripravljen (tiskovna konferenca na prostem), je bila izjava novinarjem v Mariboru (gl. sliko 2). Kljub načrtovanemu javnemu nastopu pa ni bila dovolj premišljena. Ob novinarskem vprašanju o pomislekih bivšega predsednika države glede kandidature in morebitne izvolitve Marte Kos iz Gibanja Svoboda za predsednico Republike Slovenije, s čimer bi vladajoča stranka dobila tudi predsednico Republike Slovenije (poleg premierja in predsednice Državnega zbora), je premier dejal, da škoda, da jih je izrekel »nekdanji predsednik države, ki je bil ravno tako predsednik zveze komunistov. Meni je to škoda, ker spoštujem gospoda Kučana, ampak mogoče pa tudi on kakšnega kozla ustrelil.«

S tem frazemom *ustreliti kozla*, tj. govoriti neumnosti, je slikovito, tudi žaljivo povedal, da je prvi slovenski predsednik Milan Kučan govoril neumnosti, kar pomeni, da je občasno tudi neumen. Tega ni dobro sprejela niti vpletena kandidatka Marta Kos. Poleg izraza presenečenja (odprta usta, začuden pogled proti premierju), gl. sliko 2, je kandidatka tudi pogledala v nebo, zavila z očmi, obrnila glavo in zavzdihnila (gl. TOPTV Slovenija 2022: del izjave med 17.00 in 17.20).

Frazem *stréljati kôzle* ima kvalifikator pog., ekspr.; pren., mn., dov. *Ustreliti kozla* pomeni delati velike napake, neumnosti' (gl. Keber 2011).

Če smo natančnejši, pomeni s strani premierja uporabljen dovršni glagol *ustreliti (kozla)*, dejansko narediti veliko neumnost.

Slika 2: Presenečena Marta Kos ob izjavi Roberta Goloba (vir: posnetek zaslona z YouTuba)

Izraz kandidatke Marte Kos jasno pove neprimernost izjave predsednika vlade in s tem tudi njegovo nepremišljenost oziroma provokativnost.

Takšno javno izražanje je posledica spremenjene situacije v sodobnih digitalnih medijih, kjer je hiter odziv zelo pomemben. Mnogi govorniki pa niso bili pripravljani, trenirani za javne nastope, v slovenskem šolskem sistemu pa je teh vsebin in govornih vsebin zelo malo (Tivadar 2015, 2016). Ta izjava je bila posneta in je dostopna, ves čas, na Youtube kanalu, torej javnosti, kar ni dobro za javno podobo teh javnih osebnosti. Zato se mnoge javne osebnosti izogibajo javnim nastopom in jih prepuščajo PR-službam, mnogi pa s tovrstnimi provokativnimi nastopi namereno pritegujejo pozornost.

Sodobne tehnologije nam omogočajo hitrejšo posredovanje tako pisnega kot tudi govornega sporočila – iztrgano iz konteksta danes še bolj postaja sestavni del javne komunikacije, previdnost pri govoru bi morala biti še večja. Zaradi pomanjkanja časa za prostočasne aktivnosti uspešnih zaposlenih ljudi in spremenjenega delovanja družbe na podlagi uporabe digitalne »realnosti« – intenzivna uporaba digitalnih naprav (o vplivu pretežno digitalnega na človeške možgane gl. Spitzer 2016) prihaja do vse intenzivnejših izraznih sredstev, ki so pogosto vulgarne, žaljive, celo sovražne, nasilne, tudi v uradnem govornem položaju. Preko »tviteraške prakse« deljenja sporočil se spreminja realna podoba besedil in izgublja avtentičnost, pogosto ni znano avtorstvo, zato tudi splošnemu uporabniku, bralcu oziroma poslušalcu, ni več tako zelo pomembno, kdo je avtor. Prišlo je do izenačitve avtorstev v javnosti – primer kovida v Sloveniji je sprožil borbo na spletu za svoje slednike (followerje), kar je povečalo tudi provokativnost sporočil. Tako so bili npr. zapisi *vplivnika* (influencerja) Marka Potrča, ki se je javljal iz varnega zavetja svojega doma na Švedskem, enakovredni ali celo večvredni od tiskovne konference ali članka prof. dr. Miroslava Petrovca, glavnega strokovnjaka za koronavirus na Slovenskem in v svetu; na kakšni uradni tiskovni konferenci Vlade RS ni dobil niti enega vprašanja (avtorjeva slušna analiza tiskovnih konferenc Vlade v času kovidne krize februar–maj 2020). Metaforično in provokativno sporočilo je hitreje opazno, zato javno nastopanje podlega diktaturi prvega vtisa, čeprav je kovidna kriza razkrila nujnost natančnih in nedvoumnih, premišljenih sporočil.

5.2 Pomen prvega vtisa in govorice telesa

S pojavom digitalnih medijev je še toliko pomembnejša vizualna podoba, ki mora biti vpadljiva in privlačna, v letu 2023 pogosto v temnih in roza barvah (prim. spletno stran konference DIGGIT).¹³

V sodobnem času pogosto samo slikovne oziroma videokomunikacije je še toliko pomembnejši prvi vtis, ki pogosto pomeni le vpadljivost, vsebina je dostikrat šaljiva, manj uradna, zato lahko prihaja tudi do nesporazumov – prej omenjena izjava

¹³ Povezava: <https://www.digg.it/program/> (dostop 6. 11. 2023).

o kozlih je takšen primer. Prvi vtis je zelo pomemben v poslovnih in diplomatskih stikih ter politiki, prav tako ni nezanemarljiv v zasebnem življenju, saj lahko »nikoli več ne boste imeli druge priložnosti, da naredite prvi vtis« (Knežević 2005: 28). Predvsem protokolarni strokovnjaki opozarjajo na usodnost prvega vtisa, saj npr. na rdeči preprogi ne morete prekiniti in ponoviti hoje mimo častne čete.

11:33 PM · Jun 24, 2022

Slika 3: Primerjava prihoda predsednika republike in predsednice Državnega zbora (vir: Twitter)¹⁴

Po rdeči preprogi in v javnosti se načeloma hodi umirjeno, vzravnano, brez pretiranega mahanja z rokami. Takšen je protokol ob državnih prireditvah in diplomatskih sprejemih. Protokol ob npr. filmskem festivalu v Cannesu pa je bolj sproščen, temu je prilagojena tudi obleka, ki je pogosto provokativna, čeprav tudi tam načeloma pretirano ne mahajo z rokami. Osnovno pravilo bontona pa je, da nikomur, še posebej ne uradnim osebam, ne obračamo hrbta. Naše kretnje in gibanje ne smejo biti pretirani, prav tako obleka ne sme biti vpadljiva, pozornost je usmerjena v vsebino, ki je v javnem in uradnem položaju najpomembnejša.

Na prvi vtis vpliva, kako smo videti (zunanja podoba), kako nastopamo (naše počutje) in kako govorimo (govor) (Benedetti 2008: 167). In pri tem so pomembna tista osnovna pravila, tj. bonton (angl. *etiquette*).

¹⁴ Tudi novinarji so njen prihod pokomentirali kot holivudski (gl. Na. R. 2022).

5.3 Govor in primerno jezikovno izražanje kot del bontona

Strokovnjakinje za protokol izpostavljajo tudi govorno komunikacijo in jezik, ki ima za vse slovenske državljane nacionalnozdrževalno in nacionalnoreprezentativno vlogo, zato se mu bomo posebej posvetili v nadaljevanju, s poudarkom na sovražnem govoru. Med govorjenjem in poslušanjem moramo biti s telesom in obrazom ves čas usmerjeni k celotni skupini (Knežević 2005: 158). Paziti moramo na uporabo slovničnih pravil jezika tudi v pogovornem jeziku, sleng ni preveč zaželen. Ravno tako se izogibamo pretirani uporabi narečnih izrazov, tujk, popačenk in nepravilni izgovorjavi besed, saj to pri poslušalcih vzbuja začudenje in odvrča pozornost od samega sporočila (Knežević 2005: 159). Za primerno komunikacijo se je treba spoštljivo obnašati do vseh prisotnih; uporaba sarkazma, ironije, cinizma in podcenjevanja je strogo prepovedana. Ne uporabljamo niti kletvic in vulgarnih izrazov, izogibamo se dvoumnemu izražanju, namigovanju in opolzkim temam. Za uspešno predajanje sporočila je pomembno še izogibanje pretirani rabi mašil, predolgih premorov, jecljanja itd. (Knežević 2005: 159). Nepogrešljivi del vsake komunikacije pa je tudi molk, saj z njim pokažemo, da znamo osebi prisluhniti, prav tako pa ta lahko v določenih situacijah pove več kot same besede (Knežević 2005: 160). S pojavom Twitterja, ki v osnovnem svojem pomenu (»čivkanje«) asociira na družabno in neuradno dejavnost, se je sodobna družba usmerila v manj resno komunikacijo, način komuniciranja je postal še manj formalen in kontroliran, pogosto nespoštljiv, ciničen in celo vulgaren (v uvodnem delu tega članka smo zato omenili primer izkušenega novinarja Štefančiča z »jebeno več nas je«, kar je kasneje ponavljal tudi v različnih zapisih, v nadaljevanju bomo omenili Janšo in njegov tvit o prostitutkah (novinarkah) in zvodniku Milanu. Glede na pogosto izpostavljeno sovražnost v javni komunikaciji je logična ustanovitev posebnega sveta o sovražnem govoru, saj tovrstna nespoštljiva komunikacije gotovo ne prispeva k družbenemu konsenzu in boljšemu razumevanju med prebivalci Republike Slovenije.¹⁵

6 O terminoloških in vsebinskih dilemah opredelitev sovražnega oziroma sovražstvenega govora

Koncept javnosti in zasebnosti se v sodobnem času torej zelo spreminja, posebej ga je spremenilo komuniciranje na daljavo – predvsem različne seje in predavanja preko ZOOM-a ali podobnih platform. Zelo se spreminja način javnega obnašanja, pri čemer je poslovni protokol še vedno konzervativnejši. Osnovne humanistične vrednote spoštovanja sočloveka načeloma vodijo k boljši komunikaciji in doseganju komunikacijskih ciljev. In poslovno komuniciranje je v svojem bistvu

¹⁵ Pri tem je treba paziti na svobodo govora, saj borba proti sovražnemu govoru ne sme biti pristranska in kaznovalna, saj so temu namenjena sodišča. Strateški svet za preprečevanje sovražnega govora bi moral predvsem dajati smernice za boljšo javno komunikacijo, ki bi jo potem morali izvajati uredniki in inšpektorji ter seveda sodna oblast. Pri tem bi z mnenjem lahko posegel tudi na področje neprimerne, vulgarne ter manipulativne javne komunikacije.

namenjeno spoštovanju strank in udeležencev v komunikaciji z namenom poslovanja, izmenjave dobrin. Izvor neznanja kakovostne javne komunikacije je neizobraženost govorcev in pomanjkljivo šolsko izobraževanje, o čemer pričajo tudi učni načrti za slovenščino (Tivadar 2015), retorika pa je v primarnem izobraževanju samo izbirni predmet. Slab zgled javnih osebnosti pa še potencira pomanjkljivo znanje o javnem nastopanju, kar lahko vodi v različne oblike nestrpnosti. Če smo pred nekaj leti zapisali, da je trenutni svet predvsem strpen in živimo bolje kot kadar koli (Tivadar 2019), moramo po štirih letih, tudi zaradi izrednih covidnih razmer in pretežno digitalne komunikacije, zaključiti, da se je v slovenski družbi nestrpnost vsaj v javnosti povečala (opisan primer RTV-hiše in mnoge demonstracije), na evropskih tleh pa se je ponovno pojavila vojna z več 100.000 žrtvami. Pobjanje je ponovno postalo sprejemljivo tudi v Evropi – več kot dvoletna brutalna neposredna vojna slovanskih bratov iste veroizpovedi to samo še potrjuje.¹⁶ Vojne so bile sicer v svetu prisotne ves ta čas, z izjemo Evrope, ki je sicer imela tudi pred 30 leti vojno na Balkanu z več 10.000 mrtvimi.

K takemu družbenemu in političnemu militantnemu delovanju je prispeval tudi javni govorjeni diskurz in v določenih okoljih nekritičnost do javnega diskurza, tako verbalnega kot neverbalnega. Nikoli ni bilo jasno predstavljeno kakšno skrajno politično dejanje, npr. umor Borisa Nemcova in Ane Politkovske, ki sta umrla sredi moskovskih ulic, ki so načeloma vsaj v bližini Kremlja za časa Vladimirja Putina varne. Osnovni problem javne komunikacije, tudi neverbalne, kamor sodi »povišan ton« (višji register in jakost) govorjenja, »prekinjanje«, je nespoštljivost, neposlušanje in v končni fazi potem nasilno uveljavljanje lastnega mnenja oziroma ciljev sporočanja. Zaradi vse večjih težav pri sporazumevanju se je začela sociološka znanost, predvsem v ZDA, ukvarjati z opredelitvijo vseh teh pojavov, pri čemer pa niso bile postavljene meje sprejemljivosti javnega nastopa in nujnega spoštovanja sočloveka, še posebej najšibkejših (starejši, otroci, ženske itd.), kar je prinesla tabloidizacija in celo vulgarizacija medijev. Vsakršna skrajna nevljudna komunikacija bi morala biti zavržena kot nesprejemljiva.

Izpostavljena sta termina *sovražni govor*, ki naj bi zadeval konkretna nesprejemljiva dejanja in naj bi bil načeloma tudi kazensko pregonljiv, in *sovraštvni govor*, ki naj bi bil sicer bolj splošen, vendar prav tako sovražen, govorca pa naj bi sčasoma tudi vodil do večje sovražnosti, tj. kazensko pregonljivega sovražnega govora (Vežjak 2017). Poleg teh terminov je pogosto uporabljen izraz *politična korektnost*, pri čemer je mišljena v bistvu nežaljivost do nasprotno mislečih in misel na neskraino sporočanje, kar pa se je pogosto potem izrazilo kot nekonkretno sporočanje. V slovenskem jeziku je v zadnjem času to izraženo z rabo glagola *naslavljati* oziroma *nasloviti*, ki pomeni le izpostavljanje, omenjanje problemov, ne pa njihovo razreševanje. Vsi trije večbesedni termini – *sovražni*, *sovraštvni* in

¹⁶ Ne nepomembne so tudi vsakotedenske novice o umrlih bližnjih sodelavcih ruske oblasti, zadnji tak primer je sestrelitev letala vodje paravojaške skupine Wagner z bližnjimi sodelavci (23. 8. 2023), pri čemer uradna oblast to dejanje zanika, pri čemer ni jasno, kdo in kako je to dejanje izvedel (gl. G. V. in B. V. 2023).

*političnokorektni govor*¹⁷ – v bistvu negirajo osnovni namen javne komunikacije: prepričevanje sogovorca z nastopom (Ciceron) in vsebino (Aristotel), ne pa z nasilno komunikacijo (preglasitev, prekinitvev ali izločitev kot politično nekorektnega, žaljivega). Osnova komunikacije je upoštevanje humanističnih družbenih norm, pri jeziku to pomeni rabo knjižnega jezika, ki je zapisan v slovarju knjižnega jezika, v skladu s pravopisom oziroma pravorečjem. Kar je npr. v slovarjih in jezikovnih priročnikih opredeljeno kot vulgarno, žaljivo, je nesprejemljivo za javno komunikacijo in ob ponavljanju ter neopravičilu tudi podvrženo kazenskem procesu. Poseben status ima umetnostna jezikovna zvrst, kjer je v ospredju estetskost in pogosto provokativnost, zato je dovoljen določen funkcionalen in estetskodoživljajsko upravičen odklon od osnovne nevtralne norme.

6.1 Spoštljivost v javnem prostoru

Osnovni problem sodobne javne komunikacije je pristajanje na nižanje standarda pri podajanju vsebine. Namesto posvečanja osnovnim zakonitostim besedil (če samo sledimo osnovnim kriterijem besedila po de Beaugandu in Dresslerju 1992) oziroma sporočanja – s sogovorcem navezati stik in mu predati določeno sporočilo – je v ospredje prišel marketinški vidik »prodajanja« informacij in sporočil, pri čemer je pomembnejši od sporočila vtis. Skrajna oblika tovrstnega sporočanja uradnih oseb se je dogajala že pred leti v zahodnem svetu, na Slovenskem pa se je tovrstno komuniciranje uveljavilo ob prvi kampanji Boruta Pahorja (več o tem gl. Vežjak 2016), kjer je npr. slika predsedniškega kandidata kot smetarja, ki je bil to le za nekaj trenutkov, zakrila vsebino in diskusijo o resnih problemih družbe in države.

6.2 Sovraštveni in sovražni govor

Če smo pred leti govorili o tabloidizaciji javnega prostora (Luthar 1998), danes govorimo o vulgarizaciji javnega diskurza. Čedalje več je vulgarnih izrazov, vpadljivega obnašanja, preživahnega plesanja, seksističnih opazk, vulgarnega govorjenja, javni prostor postaja v zahodni civilizaciji še posebej preko družbenih omrežij vse bolj prepleten z nekontroliranim in posledično nespoštljivim obnašanjem. V ta družbeni okvir spada tudi opredeljevanje sovražnega govora naproti neologizmu sovraštveni govor, ki naj ne bi bil kazniv, je pa družbeno nesprejemljiv in tudi sovražen. Osnovni problem sovražnosti je sovražiti osebo, skupino. In tukaj pride do nasprotja v besedni zvezi – govor je načeloma namenjen (pomeni iz gesla v SSKJ²) oblikovanju misli z govorili (1. pomen), pogovarjanju (3. pomen) in šele s prilastkom postane jezik (5. pomen). Sovrašstvo pa je namenjeno nepogovarjanju in izločanju, celo fizičnemu uničenju sočloveka, zato je takšna besedna zveza pravzaprav nesmiselna.

¹⁷ Političnokorektni govor izpostavlja korektnost, ki bi še posebej v politiki morala biti nujna, politični govor pa bi *a priori* moral biti v interesu javnega dobrega in posameznika.

Neologizem *sovraštveni govor* je vpeljal Boris Vezjak (2017), kjer opredeljuje razliko med tema tipoma govora:

Z bolj sociološke perspektive bi zato morali govoriti o manifestacijah sovraštva, nestrpnosti in verbalnega nasilja (v izjavah, zapisih, grafitih), ki nujno ne sovpadajo s sovražnim govorom in ga z njim ne smemo zamenjevati. Sam bi zato najraje razlikoval med dvema diskurzoma: prvega, ki ga opredeli tudi kazenska zakonodaja in velja za kaznivega, imenujem sovražni govor, širši diskurz pa bi poimenoval kot sovraštveni govor. Predlog ni zgolj nominalističen, ampak tudi konceptualen, vpeljan izključno iz pedagoške potrebe po preciznejši javni razpravi. Iz navedene ločitve izhajajoča težava je nato, v katerih primerih od vseh primerov sovraštvenega govora nato bolj striktno prepoznati sovražnega – kar še ne implicira, da ne bi morali preganjati obeh, vendar le slednjega v kazenskopravnem smislu. Kajti kljub temu da pogosto očitno ni obravnavan kot kaznivo dejanje, kultura ali govorica sovraštva (ki ni v polnem pomenu sovražni govor) postaja resen družbeni pojav, ki ga pretežno ne obravnavamo na samostojen način, konceptualno pa bi ju bilo smiselno ali celo nujno strogo ločevati. (Vezjak 2017: 88.)

Sovražni govor je besedna zveza, ki se je začela uporabljati zaradi neprimerne, agresivne komunikacije, in je posledica ekstremnih govornih dejanj, govorov, ki spodbujajo sovraštvo do sočloveka in kalijo javni red in mir.¹⁸ Razraščanje sovražne komunikacije in spodbujanje nasilja generira tudi razpravo o tem družbenem dogajanju in uvedbo nove, natančnejše terminologije. Medijsko odmevni primeri nasilja tako v slovenski družbi (primer celjskih dijakov aprila 2023, gl. Štor 2023) kot regiji (npr. umor učencev v OŠ v Beogradu maja 2023) oziroma svetu (medijsko odmevni so »strelski pohodi« v ZDA) nas usmerjajo k drugačnemu pristopu in tudi terminologiji. Toda sovraštvo je nekaj, kar s stališča humanistike nikakor ni sprejemljivo, govor pa je primarni človekov izraz, ki je v prvi vrsti namenjen pogovoru, navezovanju stikov, ne pa preprečevanju stikov s sočlovekom. Z žaljivim, sovražnim govorom pa so človeka ponižamo, izključimo, tudi preprečimo nadaljnjo komunikacijo in s tem tudi stik.

Vsaka žalitev je govor, ki spodbuja sovraštvo, tudi preprečuje komunikacijo. Ko ni moči argumentov, se najprej žalimo ali »utihujemo« (ignoranca), ponavadi nato pride tudi do fizičnega ali psihičnega nasilja. Tudi cinizem ponižuje sočloveka, ga izključuje, zato je cinično govorjenje sovražno in neprimerno. Ni pa nasilje oziroma sovražni govor vsako direktno, glasno, toda ne žaljivo komuniciranje, s katerim argumentiramo svoja stališča, in sicer ne *ad personam*, ampak pogovor o vsebini, četudi npr. o rasnih vprašanjih.

¹⁸ Na spletni strani spletna stran Organizacije združenih narodov najdemo naslednji zapis (zaradi avtentičnosti navajamo v izvorniku): »To provide a unified framework for the United Nations to address the issue globally, the UN Strategy and Plan of Action on Hate Speech defines hate speech as...“**any kind of communication** in speech, writing or behaviour, that **attacks** or uses **pejorative** or **discriminatory** language with reference to a person or a group on the basis of **who they are**, in other words, based on their religion, ethnicity, nationality, race, colour, descent, gender or other identity factor.”« (Povezava: https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech?gclid=Cj0K-CQjws1ejBhDOARIsANYqkD0WEhfXnFkoO_v9XOPpbtWwo4j6WrYrYgXERMMmnINQ-SihzIv7RbKFjkaAke6EALw_wcB, dostop 6. 11. 2023).

Poleg tega je sovražni govor nekaj, kar je (že) opredeljeno v kazenski zakonodaji in zato se lahko preganja po uradni dolžnosti ali pa v smislu civilne tožbe zaradi razžalitve (297. člen kazenskega zakonika).¹⁹ Glede na to, da gre za pravno vprašanje, bi se z njim morali ukvarjati predvsem pravniki (sodniki, odvetniki, tožilci), ostali bi lahko bili le svetovalci, diskutanti. Drugi humanistični strokovnjaki pa bi se morali ukvarjati kvečjemu s sovražstvenim govorom, ki ga lahko z drugimi besedami opredelimo kot nesposljljivi in žaljivi diskurz, kakršen ne bi smel biti prisoten ne v javnem ne zasebnem govornem položaju, če upoštevamo klasična retorična pravila in pravila bontona. Kot humanist pa bi izpostavil, da s prihodom na sodišče in apriorno kaznovalno politiko že takoj na začetku vsi skupaj izgubimo. Boljša pot je učenje in spodbujanje kakovostne komunikacije.

6.3 Nasilno utišanje sogovorca z ideološkimi oznakami oziroma psovkami kot skrajni primer kaznivega komuniciranja

V sodobnem času je pogosto opredeljevanje sogovorcev ali javnih osebnosti z ideološkimi oznakami tako v Sloveniji kot v mednarodnem prostoru. Take so lahko oznake *komunajzer* (angl. *commie*), *udbaš* ali *udbovec*, *fašist*, *nacionalist*, *klerikalec*, *klerofašist*, *kolaborant*, v zadnjem času tudi *janšist* ipd. Primeri so pogosto zelo neposredno izraženi, različne skupine to posebej zagovarjajo ali prezirajo. Osnovni namen uporabe teh besed je utišanje sogovorca in/ali njegov umik iz javnosti. Zelo pogosta je neustrezna neverbalna komunikacija, pogosto je dodano slikovno gradivo, ki se lahko usmeri tudi na bližnje sorodnike oziroma prijatelje.

To se je zgodilo v primeru primerjave poslanca Grimsa in njegove družine z Goebbelsom (to omenjam že v Tivadar 2023), kar je potem obsodilo tudi slovensko sodišče na najvišjih instancah. Okrožno sodišče je sicer tožbi zakoncev sprva zavrnilo z utemeljitvijo, da je Mladina le na kritičen način nazorno hotela prikazati, kako Grims izrablja medije za svojo promocijo tako, kot je to počel nacistični visoki politik Goebbels. Toda višje in vrhovno sodišče²⁰ sta zavzela nedvoumno stališče, da je primerjava fotografij družine Grims z družino Goebbels žaljiva do Grimsa in njegovih otrok. Mladina je glede pravnomočne sodbe za Branka Grimsa v delu, kjer ji je sodišče naložilo objavo opravičila in sodbe, vložila celo ustavno pritožbo, a ji z njo ni uspelo.

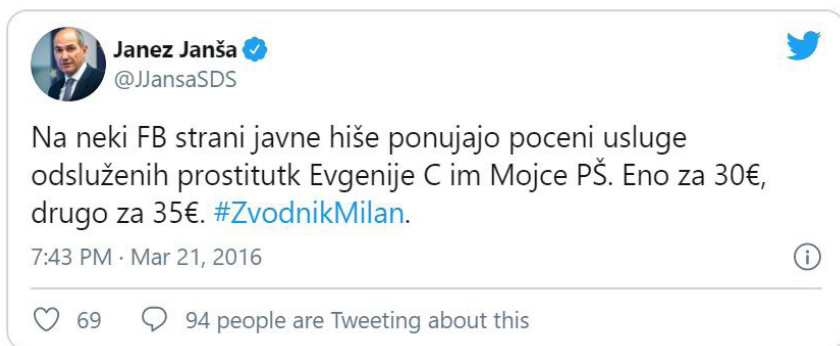
Medtem ko je objava besedil o temi, ki je v javnem interesu, prispevala k razpravi o splošnem interesu, je slikovno primerjanje dveh družin po mnenju ustavnega sodišča presegla javni interes – primerjavo metod politične propagande Grimsa

¹⁹ V 297. členu je v poglavju Javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti opredeljena kaznivost spodbujanja in razpihovanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, žalitve, ogrožanja javnega reda in miru, kar se lahko »kaznuje z zaporom do dveh let.« (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>) V 3. odstavku so opredeljene tudi odgovornosti urednikov medijev.

²⁰ O tem je poročal tudi pravni portal IUSINFO, povezava: <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/dnevne-novice/154957> (dostop 6. 11. 2023).

in SDS s tistimi, ki sta jih uporabljala Goebbels in nemška nacistična stranka. Ustavno sodišče je za Grimsovo družino pozitivno odločbo sprejelo s sedmimi glasovi za in dvema proti. Dr. Dunja Jadek Pensa, ki se ji je pridružila sodnica dr. Jadranka Sovdat, v odklonilnem ločenem mnenju med drugim opozarjata, da se tožniku priznava pravno varstvo pred neupravičenimi posegi v ugled družine zgolj zato, ker je na fotografiji tudi njegova družina, na katero se satirična kritika ne nanaša; hkrati pa Mladini v celotnem postopku ni bila dana možnost izreči se o (kolektivnem) ugledu Grimsove družine. Dr. Špelca Mežnar je v pritrdilnem ločenem mnenju izpostavila, da je primerjavo Grimsove družine z Goebbelsovo izzvala udeležka Grimsa in celotne družine pri maši na Brezjah, udeležba »verne družine pri verskem obredu pa ne more upravičiti primerjave z Goebbelsovo družino, in to ne glede na to, da je tožnik ob tej priložnosti javno izpostavil sebe in svojo družino« (Ropac 2017). Obsodba Mladinine primerjave obeh družin se je zgodila kljub dejstvu, da je bilo to objavljeno v satirični rubriki Mladinamit, ki pa je zelo opazna in kljub vsemu del prepoznavnega političnega tednika.

Prav tako so slovenska sodišča (gl. B. R. idr. 2022) obsodila Janševo žalitev novinark javne RTV-hiše (gl. sliko 4).

Slika 4: Janšev žaljiv tvit iz leta 2016 (vir: Twitter)

Novinarki sta za zaščito svojega imena sprožili zasebno tožbo. Kljub sklicevanju Janeza Janše na to, da je šlo za odziv na neobjektivno poročanje, t. i. presstitucijo, je sodišče presodilo, da je bil tvit žaljiv, saj ne nazadnje omenja odslužene prostitutke in zvodnika ter konkretno ceno za prostitucijo.²¹ S to obsodbo je Twitter priznan tudi kot uradni medij, informativni kanal, kjer se zapisi lahko tudi kaznujejo.

Meja med satiro – bolj subjektivno, estetsko – in informativnim – objektivni prikaz dejstev – delom medijev je v sodobnem digitalnem času, ko na zaslonu pogosto ne vidimo rubrike, skoraj povsem zabrisana in jo bo v interesu javnosti treba ponovno vzpostaviti, zato sta ti dve odločitvi slovenskih sodišč še toliko pomembnejši. Ti dve obsodbi kažeta na jasno določeno mejo pri žaljivem govoru – nedopustno je

²¹ Zanimivo bi bilo videti odločitev sodišča, če bi Janša res zapisal »presstitutke«.

javno žaljenje otrok in družine ter žensk, pa čeprav so del satirične rubrike oziroma cinični odziv na neobjektivno poročanje. Glede na to, da sta bili s strani sodišč zaščiteni novinarki, pa je to tudi pomemben prispevek k svobodi govora.

7 Sklepne ugotovitve za nadaljnje razpravljanje o retorični kulturi na Slovenskem

V tem članku smo izpostavili problem javnega komuniciranja, ki se je tudi pod vplivom provokativnih resničnostnih šovov podredilo čustvom, kar je vplivalo na izražanje vidnih javnih osebnosti, vključno s politiki. Novejša digitalna doba in spletne vsebine so to provokativnost samo še potencirali, vključno z vpadljivimi barvami in posledično manj kontroliranim obnašanjem. S kršenjem osnovnih pravil poslovnega protokolarnega obnašanja (sliki 2 in 3) in namerjem ali nenamernega izzivanja javnosti smo se premaknili v smer nevsebinskega sporočanja, neracionalne argumentacije. Nekontroliranost lahko potem privede do žaljivega (slika 4), celo nasilnega izražanja. Opredeljevanje nasilnega izražanja se v današnjem diskurzu pogosto skriva za različnimi manj eksplicitnimi in zapletenimi izrazi, kot sta tudi besedni zvezi sovražni oziroma sovraštveni govor.

Kljub smiselni opredelitvi termina sovraštveni govor (Vežjak 2017), ki se razlikuje od sovražnega govora, je taka opredelitev koristna predvsem v znanstvene sociološke (in jezikoslovne) namene. V splošni javnosti sovraštveni oziroma sovražni govor, ki bi ga nekateri danes tudi sankcionirali preko najrazličnejših svetov in nepravni organov, povzroča mnogo nejasnosti in nepotrebnih konfliktov in razprav o svobodi govora ter celo cenzuri. Bistveno bolje bi bilo še izboljšati sodno prakso, da bi se nedvomna verbalno nasilna in žaljiva obrekljiva dejanja ter grožnje, ki jim (lahko) sledi tudi fizično nasilje, ustrezno kaznovala.

Slovenska sodišča so že do sedaj nedvoumno zaščitila najšibkejše, in sicer otroke, ženske, novinarje, kar kažeta sodbi v primerih Grims in Janša. V tem smislu bi morali delovati tudi različni inšpekcijski organi. Toda ne sme priti do cenzure in omejevanja govora ter pogovarjanja – (po)govor je pot do rešitve tako osebnih kot medosebnih težav.

Ali je slovenska družba res tako »sovražna« in »nasilna«, da rabimo poseben svet za sovraštveni govor, je veliko vprašanje. O današnji sorazmerno še nenasilni slovenski družbi (stanje v prvi polovici 2023) priča tudi globalni indeks miru (Institute for Economics & Peace 2023: 8–11), kjer je Slovenija med najmanj nasilnimi državami – od zadnjega poročila leta 2022 je sicer nazadovala za nekaj mest, vendar je še zmeraj med prvimi desetimi najbolj miroljubnimi državami. Toda glede na poročanje v medijih se ta človekoljubnost izraža le ob naravnih katastrofah, ko je v slovenski družbi solidarnost zelo velika in si ljudje

medsebojno nesebično pomagajo in sodelujejo.²² Po zgledu svetovnih medijev je poročanje tudi v neizrednih razmerah pogosto zelo negativno in so posebej izpostavljeni izredni dogodki, nasilje in žaljivo govorjenje, nerazumevanje. Nasilje in izključevanje se tudi v slovenski družbi nedvomno dogaja; primer že omenjenega medijsko odmevnega nasilja med celjskimi mladostniki spomladi 2023 in različni ekscesni dogodki, ki so pogosto predvajani preko družbenih omrežij, pričajo o nasilju tudi v slovenski družbi. Toda poudarjeno govorjenje o naraščajočem sovražstvu, izrednih razmerah, poudarjanje in nenehno ponavljanje menda vseprisotnega sovražnega govora, vzbujanje strahu pred nasiljem v Sloveniji in nestrpnostjo Slovencev gotovo ni pozitivno. Slovenija seveda ni izoliran otok sredi ponorelega nasilnega sveta, toda glede na globalni indeks miru je glede varnosti in miroljubnosti v prvi deseterici, ZDA, Rusija, Kitajska, Francija in druge gospodarsko močnejše ter zato pogosto nekritično slavljene države pa na mestih pod 80. mestom. Globalni indeks miru po državah je seveda sestavljen iz več postavk in verbalno nasilje gotovo ni najpomembnejši del, toda vseeno je Slovenija na zelo visokem mestu in je stanje v družbi glede miru dobro, česar ob prevladi sovražnega govora nedvomno ne bi bilo.

Zato bo treba argumentirano razpravljati o družbenih razmerah in nadaljnjih ukrepih glede zamejevanja vseh vrst nasilja v slovenski družbi; ustanavljanje posebnega sveta za preprečevanje sovražstvenega govora je glede na ta globalni indeks manj potrebno. Ukrepi morajo biti res preiščeni, verjetno predvsem v smislu zagotavljanja družbene enakosti predvsem na socialnem področju – Združene države Amerike, ki so ohranile svoje nizko mesto iz preteklega leta in so po globalnem indeksu miru šele na 131. mestu, nam kljub mnogim teoretičnim razpravam o sovražnem govoru ne morejo biti za zgled. Nikakor ne želimo trditi, da smo Dolina mirú, kot se je slikovito in tudi previdno izrazila Alenka Puhar (2023). Toda strašenje s prevladujočim nasiljem in s tem povezanim onemogočanjem jasnega diskurza v družbi bo pripeljalo do zastoja v komunikaciji, povečanja avtoritarnih dejanj in v končni fazi večjega nasilja v slovenski družbi in navzven, še posebej če upoštevamo novo digitalno stvarnost in provokativno *vplivniškost* (včasih že bolešno željo biti viden). Racionalno znanstveno razpravljanje o neprimerni, žaljivi in nasilni komunikaciji (pisni, zvočni in slikovni), podkrepljeni s konkretnimi primeri in podatki, se bo na Slovenskem moralo povečati, še posebej s stališča jezikovno-retorične analize javnih besedil, in ne le iskanja neprimernih besed in družbeno nesprejemljivega diskurza z namenom prepovedi objavljanja in pogovarjanja. Naj bo ta analiza začetek te novejši dobe retoričnih analiz na Slovenskem.

²² Po mnenju nekaterih sicer gre pri trenutnem sodelovanju med vsemi političnimi deležniki ob poletnih poplavah 2023 le za navidezno podobo (Rajgelj in Žist 2023).

Viri

- Article 19 = Article 19, 2015: *'Hate Speech' Explained: A Toolkit*. London: Article 19. <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained---A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- B. R., A. S. in G. K., 2022: Višje sodišče v Celju potrdilo obsodbo Janeza Janše. *MMC RTV Slovenija* 24. 5. 2022. <https://www.rtvlo.si/crna-kronika/visje-sodisce-v-celju-potrdilo-ob-sodbo-janeza-janse/628440>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- G. V. in B. V., 2023: Po domnevni smrti Prigožina se vrstijo ugibanja o vzrokih za strmoglavljenje letala. *MMC RTV Slovenija* 24. 8. 2023. <https://www.rtvlo.si/svet/vojna-v-ukrajini/po-domnevni-smrti-prigozina-se-vrstijo-ugibanja-o-vzrokih-za-strmoglavljenje-letala/679008>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Kazenski zakonik (KZ-1), 2008. *Uradni list RS*, št. 50/12, 6/16 – popr., 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNSPP in 16/23. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si. (Dostop 6. 11. 2023.)
- La. Da. in M. Z., 2022: Studia City, kakršen je bil, ne bo več. „Na RTV SLO se boj za integriteto in neodvisnost nadaljuje.“ *MMC RTV Slovenija* 3. 5. 2022. <https://www.rtvlo.si/slovenija/studia-city-kakrsen-je-bil-ne-bo-vec-na-rtv-slo-se-boj-za-integriteto-in-neodvisnost-nadaljuje/625977>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Modic, Tomaž in Vuković, Vesna, 2020: Tožilstvo: nošenje parole »Smrt janšizmu« ni kaznivo dejanje. *Necenzurirano* 3. 9. 2020. <https://necenzurirano.si/clanek/aktualno/tozilstvo-odlocilo-parola-smrt-jansizmu-ni-kaznivo-dejanje-806911>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Na. R., 2022: Klakočar Zupančičeva na državno proslavo prikorakala kot hollywoodska zvezda #video. *Siol* 25. 6. 2022. <https://siol.net/novice/slovenija/klakocar-zupanciceva-na-drzavno-proslavo-prikorakala-kot-holivudska-zvezda-582487>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Pirc Musar, Nataša, 2023: Odziv predsednice republike na odločitev ustavnega sodišča o odpravi začasnega zadržanja izvajanja dela novele zakona o RTV Slovenija. *Predsednica Republike Slovenije* 26. 5. 2023. <https://www.predsednica-slo.si/sl/objave/odziv-predsednice-republike-na-odlocitev-ustavnega-sodisca-o-odpravi-zacasnega-zadrzanja-izvajanja-dela-novele-zakona-o-rtv-slovenija/>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Pirkovič, Igor, 2022: „J**eno več nas je k't njih. Njih je samo ene par. In vemo točno, kateri so.“ *MMC RTV Slovenija* 26. 3. 2022. <https://www.rtvlo.si/kolumne/j-eno-vec-nas-je-k-t-njih-njih-je-samo-ene-par-in-vemo-tocno-kateri-so/617125>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Ropac, Iva, 2017: Mladina z objavo fotografije družine Grims posegla v ugled družine. *Delo* 12. 1. 2017. <https://old.delo.si/novice/kronika/s-primerjavo-fotografij-so-sli-cez-mej.html>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Senta, Cvijeta, Bačić, Lovorka, Sigeti, Valentina, Valić Nedeljković, Dubravka, Jovović, Jelena, Zdravković, Lana in Valentič, Urška, 2021: *Preprečevanje sovražnega govora na spletu: gradivo za učitelje*. Ljubljana: Mirovni inštitut – Inštitut za sodobne družbene in politične študije. https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2020/02/Behave_Preprecevanje-sovraznega-govora-na-spletu-SLO_21-08-31.pdf. (Dostop 6. 11. 2023.)
- SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2014. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si. (Dostop 6. 11. 2023.)

- Štor, Barbara, 2023: Medvrstniško nasilje v Celju. *MMC RTV Slovenija* 11. 4. 2023. <https://www.rtv slo.si/crna-kronika/medvrstnisko-nasilje-v-celju/664476>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2023: Jerry Springer. *Encyclopedia Britannica*, 27. 4. 2023. <https://www.britannica.com/biography/Jerry-Springer>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- The Jerry Springer Show, 2023. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. 15. 10. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Jerry_Springer_Show. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Thompson, Cher, 2023: 10 Most Notorious Guests On The Jerry Springer Show. *Screenrant* 27. 4. 2023. <https://screenrant.com/10-notorious-guests-the-jerry-springer-show/>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- TopNews, 2022: (VIDEO) “Jebeno več nas je kot njih, njih je samo ene par... Zakaj potem živimo in se obnašamo kot jebena manjšina?” – Voditelj “začasno ukinjenega” Studia City Marcel Štefančič na javni tribuni o razmerah na RTV SLO. *TopNews* 23. 3. 2022. <https://topnews.si/2022/03/23/video-jebeno-vec-nas-je-kot-njih-njih-je-samo-ene-par-zakaj-potem-zivimo-in-se-obnasamo-kot-jebena-manjsina-voditelj-zacasno-ukinjenega-studia-city-marcel-stefancic-na-javn/>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- TOPTV Slovenija, 2022: (V ŽIVO) Robert Golob in Marta Kos: izjava o predsedniški kandidaturi in sklepih kongresa. *Youtube* 28. 6. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=G2IwtyczNc&t=1007s>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- UN 2019 = United Nations, 2019: *United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech*. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf. (Dostop 6. 11. 2023.)

Literatura

- Benedetti, Ksenija, 2008: *Protokol, simfonija forme*. Ljubljana: Planet GV.
- De Beaugrande, Robert in Dressler, Wolfgang, 1992: *Uvod v Besediloslovje*. Ljubljana: Park.
- Horvat, Ksenija, 2022: Intervju: Katarina Sternad Brvar. *RTV 365* 6. 2. 2022. <https://365.rtv slo.si/arhiv/intervju/174845718>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Institute for Economics & Peace, 2023: *Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/resources>. (Dostop 30. 08. 2023.)
- Knežević, Ana Nuša, 2005: *Sodobno vedenje od A do Ž*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Luthar, Breda, 1998: *Politika Teletabloidov*. Ljubljana: Open Society Institute.
- Nebeská, Iva, 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova.
- Puhar, Alenka, 2023: Kako se fajtamo v dolini miru. *Družina* 72/31, 6. 8. 2023, *Slovenski čas* 160, avgust 2023. 2.
- Rajgelj, Barbara in Žišt, Franja, 2023: Gledamo preračunane trenutke sodelovanja. *Dnevnik* 73/169, 26. 8. 2023, *Dnevnikov objektiv*. 6–9.
- Spitzer, Manfred, 2016: *Digitalna demenca: kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva družba.

- Tivadar, Hotimir, 2008: Pravorečje, knjižni jezik in mediji. Pezdirc Bartol, Mateja (ur.): *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji: zbornik predavanj*. 44. SSJLK. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 24–35.
- Tivadar, Hotimir, 2015: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu: (s poudarkom na pravorečju). Dobrovoljc, Helena in Lengar Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.
- Tivadar, Hotimir, 2016: Položaj pravorečja in retorike v sodobnem svetu: govorno neznanje in z njim povezana socialna diferenciacija. *Slovenščina danes. Dialogi* 52/7–8. Maribor: Aristej. 135–151.
- Tivadar, Hotimir, 2019: Uvodnik urednika o samozavesti, znanosti, javnosti in slovenskosti s slovenističnega vidika. Tivadar, Hotimir (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 9–12.
- Tivadar, Hotimir, 2022: What is right or not so right in modern digital communication – respect to the person and real meaning of communication in the different fields of public speech. Kaliterna Lipovčan, Ljiljana, Medić, Rino in Ramljak, Ozana (ur.): *MIC - Vis, 2022: Mediterranean Islands Conference, 14th – 17th September 2022, The Island of Vis, Croatia*. Zagreb: Institute of Social Sciences Ivo Pilar, VERN⁴ University. 117. <https://www.mic-vis.eu/docs/BookofAbstract-micvis2022.pdf>. (Dostop 6. 11. 2023.)
- Tivadar, Hotimir, 2023: Žaljivo, vulgarno, provokativno, sovražno oz. kaj je neprimerno in kaj nedovoljeno v javnem govoru. Jožef Beg, Jožica, Hočevar, Mia in Kočnik, Neža: *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Slovenski slavistični kongres, Maribor, 28.–30. september 2023. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 475–479.
- Vežjak, Boris, 2017: Interpretacije 297. člena Kazenskega zakonika, opredelitev in pregonljivost sovražnega govora. Splichal, Slavko (ur.): *Zagovor javnosti: med svobodo izražanja in sovražnim govorom*. Ljubljana: SAZU. 78–89.
- Vežjak, Boris, 2016: *Medijske podobe predsednika republike Boruta Pahorja*. *Dialogi* 52/3–4. Maribor: Aristej.